

SLOVANSTVÍ A SLOVANÉ V ČESKÉ KULTUŘE V LETECH 1945–1948

V roce 1945 se zdálo, že se naplnily sny českých i jiných horlitelů pro slovanství. Sovětský svaz, Československo, Polsko a Jugoslávie stály na straně vítězů a jen Bulharsko bylo poraženou zemí – od září 1944 však bojovalo proti mocnostem Osy a tak nakonec, na poslední chvíli, se stalo pátým „slovanským“ státem v jednotné linii údajně pokrokových slovanských zemí.

V Moskvě bylo ve chvíli napadení SSSR Hitlerem v roce 1941 náhle objeveno slovanství jako „pokrokový“ prvek, ačkoli bolševická strana od začátku svých dějin až do roku 1941 viděla ve slovanství konzervativní, ne-li přímo reakční ideu. V roce 1942 vznikl v Moskvě Všeslovanský komitét, který pak fungoval ještě v prvních poválečných letech. V ostatních čtyřech „slovanských“ státech v roce 1945 také vznikly Slovanské výbory. Kromě různých rezolucí, banketů a manifestací toho mnoho nevykonaly a po roce 1948 zmizely ze scény. Veřejnost si toho vlastně ani nevšimla. Nejdřív se však velmi intenzivně o slovanství mluvilo a psalo. U nás se dne 4. 9. 1945 ve Sladkovského síni Obecního domu v Praze konala ustavující schůze Čs. slovanského výboru. Předsedou se stal Zdeněk Nejedlý, místopředsedou diplomat Prokop Maxa. Složení předsednictva bylo pestré. Vedle komunisty Václava Kopeckého zasedal tehdy ještě sociálnědemokratický Zdeněk Fierlinger, dále údajně nestranický gen. Ludvík Svoboda, národní socialista Josef David a lidovec páter František Hála. A mezi členy výboru najdeme nejen Antonína Zápotockého, ale také Václava Vydru, Karla Svolinského, Ludvíka Kubu, Františka Trávníčka, Bohuslava Havráňka, Julia Dolanského, Jiřího Horáka, Karla Krejčího, Ivana Olbrachta a Jana Mukařovského. Jak se dalo očekávat, tento těžkopádný orgán, složený z naprosto nesourodých osobností, často nemajících nic společného s myšlenkou slovanství, nic nedokázal a ani nic dokázat nemohl.

S údivem dnes čteme v tehdejším tisku, že se měly obnovit nebo založit svazy slovanských lékařů, slovanských lékárníků a také inženýrů, právníků, historiků a dokonce i slovanských motoristů. Vyskytl se návrh, aby se uspořádala slovanská fotbalová soutěž o Slovanský fotbalový pohár. A v tehdejších projevech se najdou úvahy a citáty, které dnes mají tragikomickou příchuť. Tak si Zdeněk Nejedlý zaprorokoval: „Rozřešeny jsou bývalé rozpory mezi jihoslovanskými národy, i mezi Jugoslávií a Bulharskem, rozřešeny jsou rozpory mezi Čechy a Slováky.“¹ Horšího proroka než Zdeněk Nejedlý si lze těžko představit. Jiný citát je také pozoruhodný: „Sovětský člověk je srdečný, životně radostný, důvěřivý a altruistický. Víc než kdokoli jiný dovede na lásku odpovídat láskou.“² Autorem těchto slov je Milovan Djilas, který už za několik let nato byl označován za nepřitele SSSR a sovětský i náš tisk o něm psal jako o krvavém psu. O kousek dál Djilas ostatně přesvědčoval čtenáře: „Tito je v SSSR populární a je milován.“³

Vznikaly nebo se obnovovaly různé organizace, které hlásaly přátelství a spolupráci mezi slovanskými národy. Je s podivem, kdo tehdy stál v čele takovýchto organizací. Tak předsedou Svazu přátel SSSR v Československu se stal někdejší legionář, spisovatel Josef Kopta. Čtvrtým místopředsedou byl Jaroslav Seifert a členkou organizační komise byla národní socialistka dr. Milada Horáková, kterou o několik let později komunisté popravili. Svaz přátel Titovy Jugoslávie měl v předsednictvu nejen Marii Majerovou a Marii Pujmanovou, ale také Vladimíra Holana.

Dne 4. 4. 1946 přijal prezident dr. Edvard Beneš na Pražském hradě předsednictvo a pracovní sbor Slovanského výboru. K nim pronesl delší projev, z něhož je zajímavé citovat. Prezident republiky tehdy mimo jiné řekl: „Nesmíme se pouštět do slovanských věcí tak, abychom se stále nedívali při tom druhém okem na Německo. Ať je tomu tak či onak, Německo je přece jenom sousedem skoro všech slovanských národů. Dnes je jiná situace, ale za pět nebo deset let problém německý tu zase bude a bude problémem naším, polským i jugoslávským. Tedy: nespustit oči s Německa. Konec konců jsme v takové situaci, že by bylo nebezpečné, kdybychom si neuvědomili, že musíme proti Německu stále a stále vytvářet společnou sílu slovanskou v zájmu svém i ostatní Evropy. V tom smyslu musíme vývoj událostí sledovat v politice a také všude jinde – ze-

1 Z. Nejedlý: *Na nové cesty, Slovanský přehled 1946*, s. 5.

2 M. Djilas, *Slovanský přehled 1946*, s. 12.

3 Tamtéž.

jména v kultuře - a německé snahy o budoucí jeho aktivitu politickou a hospodářskou nesmíme nikdy spustit s očí.“ A dále prezident Beneš řekl: „Pro naše politické myslitele o slovanské politice a zároveň pro naše odborníky ve slovanských věcech vzniká (...) další úkol, aby dobře studovali historii všech dřívějších slovanských koncepcí, jak se projevovaly v literaturách a jak se projevovaly v politickém snažení - od idejí Kollárových přes náš austroslavismus, ruské slavjanofilství, panslavismus a panrusismus, první formy liberálního novoslovanství, slovanství za první války a pak za druhé války světové až k dnešním koncepcím slovanství - to vše je u nás poměrně málo známo. Z toho všeho můžeme pak dospět k řádné a nové syntetické a kritické koncepci slovanské politiky dneška a budoucnosti.“⁴

Po květnu 1945 docházelo k přeskupování různých českých organizací a institucí, pěstujících tzv. slovanskou vzájemnost, které se obnovily nebo živelně či záměrně vznikaly hned po skončení války. Ani církevní život v tomto směru netvořil výjimku. Česká pravoslavná církev dlouho nebyla samostatná, její mateřskou církví byla srbská pravoslavná církev. Tento stav v roce 1945 už neodpovídal změněným politickým podmínkám a tak se česká pravoslavná církev stala exarchátem moskevského patriarchátu ruské pravoslavné církve.

Prohlížíme-li poválečné ročníky takových časopisů jako *Slovanský přehled* nebo *Slavia*, objevíme překvapivé stati a ještě větší překvapení nám způsobí podíváme-li se, kdo je autorem těchto statí. Tak v roce 1947 vyšel rusky v časopise *Slavia* (s. 306) článek *Začátky matematického myšlení a matematické pojmy v předpetrovském Rusku*, kterým do českého ústředního slavistického orgánu přispěl Arnošt Kolman. Ve stejném ročníku *Slavie* (s. 390) otiskl Václav Černý stať *Píseň Závěšova a Itálie* (stať se pak stala součástí jeho knihy *Staročeská milostná lyrika*). Václav Černý ostatně vystoupil v roce 1946 jako zanícený propagátor myšlenky slovanské vzájemnosti. Vydal tehdy knihu *Boje a směr v socialistické kultury* a tam se dočteme například: „Nuže, ad vocem Východu: Rozumí se jím vždy v užším slova smyslu Rusko, v širším slova smyslu Slovanstvo. Řekněme hned, že je pro nás upřímná, opravdová a všestranná kulturní vzájemnost česko-ruská naprostou samozřejmostí. (...) Od první generace obrozenecké až po sám dnešek, po více než šest čtvrtstoletí, chodí si již Čechoslováci pro kulturní popudy a duchovní posilu do Ruska, až se

4 E. Beneš, *Slovanský přehled* 1946, s. 192.

tato stěží kdy přerušená pouť do Moskvy podobá bezmála zákonu, jednomu ze zákonů, jedné ze zásadních tradic našeho moderního života. Zůstaneme jí věrni: tím lépe! Platilo to o Dobrovském, platilo to o generaci Jungmannově, platilo to o generaci Čechově, o realistech (ó, toho dobrodiní Ottovy Ruské knihovny, dosud nevyčerpaného! Kéž by se jí brzo dostalo moderní obdoby a obnovení, stejně trvalého, stejně vyčerpávajícího a plodného!), platilo to o významné skupině naší literatury po první světové válce. Platíž to i nadále:⁵ A dále Václav Černý napsal: „V ohledu (...) budovatelského díla máme před očima skvělý vzor – právě v Rusku. Totiž vzor a oporu mravního příkladu. (...) Jak to výborně řekl Stalin v Otázkách leninismu: Co se týče společenství různých národností v proletářské kultuře, je téměř jisto, že se uskuteční ve formách odpovídajících jazykům a zvyklostem těchto národností.“⁶ Václav Černý se po roce 1948 rychle vyvíjel ve vztahu ke slovanství a tzv. slovanské vzájemnosti. I nadále si vážil ruské kultury a kultury ostatních slovanských národů, ostře se však postavil proti Stalinovi, Sovětskému svazu a panslavismu. Svědčí o tom jeho nedokončená práce, která vyšla v roce 1995 v Praze pod názvem *Vývoj a zločiny panslavismu*. V letech 1945–1947 však Černý smýšlel jinak, jak o tom svědčí uvedené citáty z jeho knihy *Boje a směry socialistické kultury* z roku 1946.

Je zajímavé zjistit, jaké knihy o Slovanech, slovanství a slavistice u nás vyšly právě před padesáti léty, to znamená v roce 1947. Na prvním místě je třeba uvést pražské vydání knihy Edvarda Beneše *Úvahy o slovanství*. Zároveň byla věnována pozornost Karlu Havlíčku Borovskému, k němuž se od doby T. G. Masaryka neustále vrací velký počet českých politiků, filozofů, historiků a filologů, zabývajících se slovanskou problematikou. Jaromír Bělič tehdy vydal knihu *Karel Havlíček Borovský a Slovanstvo*; nedospěl k žádným novým objevům, zato se snažil naroubovat na Havlíčkovy velmi kritické stati o slovanství a hlavně o slovanském blouznění o jakési slovanské jednotě rádooby marxistické stanovisko, které překvapivě interpretovalo Havlíčka právě jako zastánce slovanské jednoty.

V roce 1947 vyšlo kolem dvaceti českých překladů děl slovanských autorů. V některých případech se jednalo o básnické počiny našich předních básníků. Tak od Adama Mickiewicze vyšly *Slavnost mrtvých* a

5 V. Černý: *Boje a směry socialistické kultury*, Praha 1946, s. 25

6 Tamtéž, s. 34.

Grażyna v kongeniálním přebásnění Františka Halase, na němž Halas pracoval za války. V překladu Josefa Kopty vyšla Puškinova *Kapitánova dcera*. Dílo N. S. Leskova *Alexandrit* přeložil a doslovem opatřil Jiří Weil. Od Sergeje Jesenina vyšla *Modravá Rus*, kde část textu přebásnil Josef Hora. Majakovského *Oblak v kalhotách* vyšel v překladu Jiřího Taura a s předmluvou Vitězslava Nezvala. Petr Kříčka vydal ve vlastním překladu *Ruské byliny*.

Knihy A. S. Makarenka *O výchově dětí v rodině* nepatří k velkým dílům ruské kultury; zajímavé je, že její překlad do češtiny v roce 1947 pořídila Josefa Slánská. Bohumil Mathesius vydal v roce 1947 knihu o literárním vývoji od roku 1917 a nazval ji *Třicet let ruské literatury* – je pozoruhodné, že místo „sovětská“ literatura se v titulu objevil termín „ruská“ literatura. Po únoru 1948 by cenzura takovýto titul stěží propustila. Marie Majerová vydala slabý cestopis *Deset tisíc kilometrů nad SSSR*. Začalo se s propagováním „správně“ ideologicky usměrněných ruských psaných knih a tak vyšel překlad Fadějevovy *Mladé gardy*. S překvapením zjišťujeme, že Otakar Mrkvička vydal publikaci *Střetnutí. Sovětské malířství a současné umění*. Mrkvička publikaci redigoval a opatřil ji úvodem a doslovem. O rok později by se sotva mohl odvážit cenzuře předložit takovouto publikaci, kde v titulu slovo „střetnutí“ skutečně znamenalo střetnutí akademického sovětského tzv. socialistického realismu s moderním uměním mimo Sovětský svaz.

Z ostatních slovanských literatur vyšla v roce 1947 některá zajímavá díla v českém překladu. Kromě už zmíněných Halasových překladů z Adama Mickiewicze vyšel z polštiny překlad Andrzejewského románu *Řád srdce* (tento český překlad vyšel už jednou, za války – Andrzejewski mi v roce 1953 v Praze řekl, že se o tomto válečném překladu své knihy dověděl až v roce 1945). Dále byl přeložen román *V rozvaleném domě* od polského katolického autora Jana Dobraczyňského. A. C. Nor, který se brzy po roce 1947 musel odmlčet, vydal v roce 1947 knížku *Cesta do Polska*. Z ukrajinské literatury vyšlo dílo *Země* od Olhy Kobylyjanské a jihoslovanské literatury jsou zastoupeny překladem díla Iva Andriče *Slečna dělá peníze*. Od dolnolůžické autorky Míny Witkojc, která po válce dlouho žila v Praze, vyšly v roce 1947 její *Erfurtské vzpomínky*.

Rok 1947 byl posledním rokem, kdy se u nás ještě horovalo pro slovanství. V roce 1948 – přesněji řečeno v prvních měsících roku 1948 – tato kapitola byla definitivně uzavřena. Přitom je ironií osudu, že v době naší únorové krize roku 1948 se v Tyršově domě v Praze konalo tzv. třetí plénum Společného slovanského výboru. Byl to vlastně dožívající výtvar

sovětské propagandy, založený v Moskvě v roce 1942. Na únorovém pražském zasedání, na něž doléhaly ohlasy komunistických demonstrací i protikomunistické demonstrace pražských vysokoškoláků, se jugoslávský delegát generál Božidar Maslarič rozplýval vychvalováním Stalina a Sovětského svazu – za pár neděl bylo po jugoslávsko-sovětském přátelství. Snad ještě kurióznější je skutečnost, že 15. 3. 1948 se předsedou Svazu přátel Titovy Jugoslávie stal Viliam Široký, který brzy nato nemohl přijít maršálu Titovi na jméno. A právě v březnu 1948 začal vycházet – a vydáním prvního čísla také vlastně skončil – orgán Svazu přátel Titovy Jugoslávie. Časopis se jmenoval *Dnešní Jugoslávie*, jeho vedoucím redaktorem se stal Josef Rybák a členy redakční rady byli mimo jiných osobností Ladislav Fikar, Karel Konrád a Vilém Závada. V roce 1947 vyšla také notně opožděná publikace *Jednotou Slovanstva k míru*, kde literární část redigoval Miloš Vacík. Právě v době, kdy z Moskvy byla vržena anatéma na Jugoslávii, měla údajná slovanská jednota spasit světový mír.

Rok 1947 byl rokem nadějí a také nereálných plánů jakési slovanské jednoty tehdejších pěti „slovanských“ států. O padesát let později, v roce 1997, se z tehdejších pěti „slovanských“ států stalo dvanáct „slovanských“ států a po slovanské jednotě není ani potuchy. Všichni jsme rádi, že dnes se aspoň nebojuje mezi slovanskými zeměmi. V roce 1998 se bude vzpomínat 150. výročí pražského Slovanického sjezdu v roce 1848. Bude se bilancovat a je zřejmé, že tzv. slovanská vzájemnost bude už jen historickou vzpomínkou. V roce 1947 však byla ještě u nás na pořadu dne.